

ANTROJO PASAULINIO KARO VAIZDAI VILNIAUS PĖSTININKŲ MOKYKLOS KURSANTO, RAUDONOSIOS ARMIJOS 16-OSIOS ŠAULIŲ DIVIZIJOS KARIO VINCO RAGAUSKO DIENORAŠTYJE

Dr. Darius Juodis
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2021.36.5>

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas Vilniaus pėstininkų mokyklos kursanto, Raudonosios armijos 16-osios šaulių divizijos karininko Vinco Ragausko dienoraštis, atkreipiant dėmesį į 1940–1945 m., kai autorius mokėsi šioje mokykloje ir dalyvavo karo veiksmuose, įrašus. Pristatoma autoriaus biografija, aiškinamasi, kokiomis aplinkybėmis buvo rašomas šis dienoraštis, jo tekstų patikimumo lygis, nuodugnai analizuojami karo veiksmų ir kasdienybės vaizdai, užfiksuoti šiuose užrašuose.

Pagrindiniai žodžiai: Antrasis pasaulinis karas, SSRS ir Vokietijos karas, 16-oji šaulių divizija, dienoraštis, Vilniaus pėstininkų mokykla.

ĮVADAS

SSRS ir Vokietijos karas – vienas labiausiai ideologizuotai vertinamų XX a. epizodų. Jo ideologizavimas, kartu ir mitologizavimas vyko ir tebevyksta dėl Sovietų Sąjungos ir jos šalininkų propagandos. Sovietiniai karo veteranai irgi turėjo susikūrę savo vaizdinius ir viešai perpasakodavo išmoktas istorijas, vengdami bet kokių aštresnių temų. O tie, kurie norėjo pasakyti kažką daugiau, nei derėjo, dėl vyraujančios ideologijos liko sovietinio karo istorijos diskurso paraštėse. Dėl skaudžių ir traumuojančių išgyvenimų nemažai tikrų (o ne apsimetėlių) karo dalyvių iš viso nenorėjo viešai nieko prisiminti, apie tai nebuvo linkę kalbėti. Antrojo pasaulinio karo kasdienybės atskleisti negali ir oficialūs karinių pajėgų vadovybių dokumentai ar tendencingai parinkti atsiminimai. Todėl

tam pasitarnauti gali įvairūs asmeniniai karo dalyvių užrašai, ypač kovų meto. Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į Vilniaus pėstininkų mokyklos kursanto, Raudonosios armijos (toliau – RA) 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos kario Vinco Ragausko (1921–2003) dienoraštį¹.

Šio darbo tikslas – įvairiapusiškai išnagrinėti V. Ragausko karo metais rašytą dienoraštį. Keliami šie uždaviniai: pristatyti autoriaus biografijos faktus, turėjusius įtakos dienoraščio tekstui išnagrinėti, kokiomis aplinkybėmis buvo rašytas dienoraštis ir koks jo patikimumo laipsnis, išanalizuoti pagrindines jame paliestas temas (karo veiksmų ir kasdienybės vaizdus).

Atliekant tyrimą buvo naudojami kritinės analizės, lyginamasis ir aprašomasis metodai. Darbe nagrinėjami reiškiniai ir konkretūs faktai lyginami su kitais šaltiniais.

Chronologinės tyrimo ribos – 1940–1945 m., nors dienoraštis rašytas nuo 1938 m. balandžio 20 d. iki 1946 m. vasario 26 d. Iki 1940 m. vasaros įvykių – tai jauno žmogaus užrašai, atspindintys asmenines nuotaikas ir ne itin aktualūs šiam tyrimui, o 1946 m. dienoraštyje padaryta tik keletas neesminių įrašų. Vertingiausi tyrimui yra karo metų įrašai, nes juose ne tik išreiškiama autoriaus asmeninė pozicija, bet ir aprašyta karo meto aplinka. Užrašus iš viso sudaro nevienodos apimties 7 sąsiuviniai (vienus jų autorius vadina dalimis, kitus – tomiais)², vienu laikotarpiu dienoraštis rašytas kasdien, kitu – kas kelios dienos, po savaitės ar ilgesnės pertraukos. Baigęs rašyti dienoraščio dalį, vėliau autorius retkarčiais peržiūrėdavo, ką parašęs, ir kartais papildydavo komentarais. Darbe cituojant šį dokumentą ištaisytos akivaizdžios gramatikos ir skyrybos klaidos.

Pasirinkta nagrinėti tema aktuali, nes istorinėje literatūroje dar beveik neaptartos RA 16-osios šaulių divizijos karių buitės sąlygos, kasdienė aplinka, taip pat nėra išsamiai analizuoti kaip šaltiniai išlikę šios divizijos karių dienoraščiai.

¹ Šio dienoraščio kopija saugoma autoriaus asmeniniame archyve. Iš viso jį sudaro šeši užrašų sąsiuviniai. Trūksta vienos dalies, kurioje aprašyti 1943 m. antros pusės įvykiai. Pastaroji dalis (kupiūruota) jau yra publikuota.

² 1-as sąsiuvinis, apimantis laikotarpį nuo 1938-06-20 iki 1940-05-13 (100 puslapių), 2-as – nuo 1940-05-22 iki 1940-12-17, 3-ias – nuo 1940-12-19 iki 1941-03-16, 4-as – nuo 1941-03-17 iki 1941-10-21, 5-as – nuo 1941-10-26 iki 1943-05-07 (208 puslapiai), 7-as – nuo 1941-01-01 iki 1946-02-28.

Iš sovietmečio liko daug, bet tendencingos, vienpusės literatūros apie vadinamąją 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją. Paprastai joje aukštinami tariami nuopelnai, o nutylimi nepalankūs faktai. Tik 1990 m. pradėti skelbti objektyvesni šio karinio junginio tyrimų duomenys. Išsamiai 16-osios šaulių divizijos istoriją yra nagrinėjęs Rimantas Zizas³. Naudojamasis gausiais šaltiniais, istorikas, vengdamas politinio angažuotumo, objektyviai ištyrė ir aprašė įvairius šio karinio junginio veiklos aspektus. Daug medžiagos apie 16-ąją šaulių diviziją savo knygoje „Šventasis karas“ pateikė Vytautas Voveris⁴, tik joje nėra nuorodų į šaltinius, dėl to sunkoka sekti istoriko tyrimo eigą ir įvertinti jo įsigilinimo lygį. Taip pat buvo išleista keletas ne pagal sovietines tradicijas parašytų buvusių 16-osios šaulių divizijos karių atsiminimų⁵.

Nagrinėjamo dienoraščio fragmentai jau cituoti lietuvių literatūroje istorine tematika. Štai 1943 m. antrosios pusės kupiūruoti dienoraščio įrašai publikuoti divizijos veteranų knygoje⁶. Taip pat šiuo dienoraščiu naudojosi V. Voveris, rašydamas savo straipsnius ir minėtą knygą. Dienoraštį cituoja Gintautas Jakštys straipsnyje apie Vilniaus pėstininkų mokyklą⁷.

Pažymėtina, kad tai ne vieninteliai išlikę 16-osios šaulių divizijos kario asmeniniai užrašai. Dalis jų publikuota⁸, kiti guli muziejuose⁹ ir archyvuose. Ateityje visus juos nuodugnai išnagrinėjus, galėtų susidaryti

³ Zizas R. Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija: kelias nuo suformavimo iki katastrofos prie Aleksejevkos (1941–1943 m. vasaris–kovas), *Karo archyvas*, t. XXII, Vilnius, 2007, p. 291–352; Zizas R. Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija 1943–1945 m., *Karo archyvas*, XXIV, Vilnius, 2009, p. 220–274.

⁴ Voveris V. *Šventasis karas. 16-oji lietuvių divizija arba Lietuviai 16-oje divizijoje*, Vilnius, 2018.

⁵ Listopadskis J. *Laisvės ir vergijos metai*, Vilnius, 1993; Kuliukas J. *Nebuvo lemta žūti*, Vilnius, 1996.

⁶ *Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956*, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 57–68.

⁷ Jakštys G. Vilniaus pėstininkų mokykla 1940–1941 m. Pastangos Lietuvos kariūnus paversti sovietiniais kursantais, *Acta humanitarica universitatis saulensis*, t. 19, Šiauliai, 2014, p. 71–77.

⁸ Purelienė A. *Juozas Purelis*, Vilnius, 2001.

⁹ Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomas šios divizijos karininko Broniaus Bitinaičio dienoraštis.

kitoks vaizdas, nei pateiktas sovietinėje literatūroje, o tai leistų papildyti tyrimų apie šį karinį dalinį medžiagą.

DIENORAŠČIO AUTORIS IR JO PAŽIŪROS

Šio dienoraščio autorius visur rašė, kad gimė 1921 m. sausio 1 d. Šetenių kaime, Surviliškio valsčiuje (tuometėje Kėdainių apskrityje). Vėliau kartu su šeima persikėlė į Kauną, kur pradėjo dirbti įvairius fizinius darbus (dažniausiai – statybose) ir mokytis. 1940 m. buvo paskirtas darbų vykdytoju Šančiuose. Nelengva darbininkijos padėtis tarpukario Lietuvoje galėjo formuoti atitinkamas jo politines pažiūras, nors dienoraštyje labai nesiskundžiama dėl asmeninės materialinės padėties, bet išreiškiamas kitų darbininkų, kovojančių dėl savo teisių, palaikymas.

„Aš nemoku, tikriau, negaliu kiekvienam „lankstytis“, todėl ir visą tiesą į akis pasakau, kas, žinoma, ne visiems patinka. Darbo draugai, pūslėtos rankos, socialinis nelygumas formuoja mano pažiūras į vieną ar kitą pusę“¹⁰, rašė V. Ragauskas dienoraštyje. Jame konkrečiai išreiškiamas darbininkų, kurie 1940 m. vasario mėn. surengė mitingą Lampėdžiuose, palaikymas: „[S]u giedria nuotaika įžvelgiau į tą tūkstantinės minios širdį... jaučiu jos norus... jos troškimus... tokius artimus mano sielai... bet kartu mačiau ir jos, tos karštai nusistačiusios minios, klaidas... taisytinus dalykus...“¹¹

Jis net parašė apie šį įvykį į Kaune leidžiamą laikraštį „Laikas“ ir išdėstė gana praktiškus mitinguojančiųjų tikslus. Juk būtent II kategorijos bedarbiai (išlaikantys vieną asmenį) atsisakė važiuoti į mišką, nes norėjo būti palikti dirbti pylimo statybose Lampėdžiuose¹².

Tuo metu formavosi ir asmeninės V. Ragausko nuostatos, dažnai atspindinčios jaunatviškus, idealistinius polėkius. „Man yra brangiausias mano įsitikinimas, mano pažiūros ir, kas norėtų mane priversti nuo to, bū[tų] didžiausias mano priešas. Nevertas nieko toks žmogus, kuris svyruoja <...> tai ten, nereikalingas balastas pakrautam laivui, tai našta taučiai, tai neverti pasitikėjimo ir pagarbos žmonės. Nors tu ir priešas būtu[m],

¹⁰ V. Ragausko dienoraščio įrašas (toliau – V. R. d.), 1938-10-13.

¹¹ V. R. d., 1940-02-08.

¹² Darbininkai nenori važiuoti į miškus, *Laikas*, 1940 m. vasario 9 d., p. 4.

tai būk juo nesvyruodamas“ <...> *Nepameskim savo idėjų už judošišką skatiką, nebūkime bevaliai, turėkime aiškų tikslą savo siekimų*“, – rašė jis dar palyginti ramiais laikais¹³.

Žinoma, būtų buvę sunku šias nuostatas išlaikyti totalitarinės santvarkos sąlygomis, kuriomis vėliau gyveno autorius. Tad galimas ir kitas variantas – būti akiai įtikėjus sovietinės santvarkos teisingumu ir visur ją pateisinti. Kaip šių cituotų nuostatų laikėsi vėlesniais metais, dienoraštyje autorius aiškiai neatskleidžia, todėl lieka neatsakytų klausimų.

Prieškario dienoraščio tekstuose gausu idealizuotos Lietuvos istorijos užuominų: „*Lai atgimsta senovės lietuvių dvasia mūsų kartoje, lai Lietuvos vardas skamba nors ir tolimiausioj žemės vietovėj.*“¹⁴ Taip pat jame deklaruojamas ryžtas veikti remiantis šiais pavyzdžiais. Tai jau, be abejo, tarpukario auklėjimo įtaka, kuri įgis kitas formas karo metais. Taigi matyti, kad iki 1940 m. autoriaus patriotiniai jausmai remiasi idealizuota Lietuvos istorijos samprata, o politinės simpatijos yra darbininkų, kurių socialinė padėtis tuo metu buvo gana sunki, pusėje. Galima manyti, kad tai – kairiosios, bet ne prokomunistinės pažiūros. Prieškario dienoraštyje nereiškiama aiškių simpatijų pagrindyje veikusiems komunistams ar SSRS santvarkai.

Skaitant dienoraštį pastebima, kaip kai kurios pažiūros kinta (galbūt dar labiau sustiprėjo kairiosios ir atsirado proga joms plėtotis) 1940 m. vasaros įvykių kontekste. Autorius stebi, mąsto, svarsto. Štai keletas jo užfiksuotų dienoraštyje įspūdžių:

„*Sovietų kariuomenė jau nuo vakar žygiuoja Kauno gatvėmis. Visi apdulkėję ir, matyt, labai išvargę. Daug mašinų ir šarvuotųjų automobilių, vežimai ir motociklistai. Mieste visur tankai, matyt, pasiruošę atremti puolimą.*“¹⁵ „*Pilni keliai sovietų kariuomenės raitų ir važiuotų <...> ir žygiuoja, ir žygiuoja. Tiek kariuomenės aš nesu matęs.*“¹⁶

Aprašomas ir dalies visuomenės požiūris ir veiksmai: „*Kaime keikia A. Smetoną, kad jis paliko tautą ir pabėgo... draskomi jo portretai.*“¹⁷ „*Labai daug kas iš „šulų“ pabėgo į užsienį bijodami sovietų ir naujos valdžios*

¹³ V. R. d., 1939-11-20.

¹⁴ Ten pat, 1938-09-14.

¹⁵ Ten pat, 1940-06-15.

¹⁶ Ten pat, 1940-06-18.

¹⁷ Ten pat, 1940-06-21.

*darbininkų. O kiek gaudų ir paskalų.*¹⁸

Akivaizdu, kad autoriaus simpatijos ne buvusiųjų valdžioje pusėje. Tekstuose jis aiškiai palaiko naująją valdžią: „*Lietuva tapo raudona. „Antanas“ pabėgo į Vokietiją. Dabar pas mus Paleckis. Karšta kaip Afrikoj, daugiau negaliu rašyti. Lietuva tapo raudona ir tik dabar išnyks kančios ir dejavimai iš trečiojo luomo, luomo to, iš kurio aš kilęs.*“¹⁹ „*Lietuvoj – Afrika, tai tikras dalykas ponai-draugai. Pažiūrėkite tiktai, kaip karšta visiems be išimties, o ypatingai tai buvusiems „smetonininkų“ sėbrams. Jie visi tapo draugais ir kalba apie lygybę pamiršdami, ką yra anksčiau darę.*“²⁰

Prieškario dienoraščio įrašai laikyti objektyvesniais, nei vėlesni. Dėl ko – bus aptarta vėliau. Pažymėtina, kad 1998 m. prieraše 1940 m. įvykiai įvardinti kaip okupacija. Taigi ne viskas čia vienareikšmiška.

1940 m. rudenį V. Ragauskas įstojo į Vilniaus pėstininkų mokyklą. Dienoraščio autorius nurodo gana paprastas šio sprendimo priežastis: „*Sužinojau, kad priima pareiškimus į karo mokyklą. Sužinojau sąlygas ir nusprendžiau stoti į karo mokyklą.*“ Beje, vėlesnių metų prieraše teigia, kad „*anksčiau buvau padavęs pareiškimą stoti į Lietuvos karo mokyklą*“²¹. Taip jis savo gyvenimą susiejo su kariuomene, tiesa, šio sprendimo motyvai nėra iki galo aiškūs. Vėlesnis cituotas prierašas leistų manyti, kad noras tapti kariškiu nepriklausė nuo 1940 m. situacijos, bet tai tik prielaida. Mokslas šioje karo mokykloje prasidėjo tik gruodžio mėnesį, todėl jam vis dar kildavo abejonių: „*Aš vėl pradėjau dirbti ir gal nereiks važiuoti.*“²² „*Ach gal ir gerai būtų, bet nežinau <...> ach kaip aš noriu būti techniku inžinieriu[m], tai mano svajonė.*“²³

Be to, dienoraščio autorius turi kūrybinio polėkio, bando rašyti ilgesnius kūrinius, eiliuoti²⁴. Jis įsitraukė (ar kitų buvo įtrauktas) į naujos valdžios sukurtus visuomeninius agitacinius organus, konkrečiai – į rinkimų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą komisiją Kaune²⁵.

¹⁸ Ten pat, 1940-06-24.

¹⁹ Ten pat, 1940 m. birželio mėnuo.

²⁰ Ten pat, 1940-06-28.

²¹ Ten pat, 1940-10-02.

²² Ten pat, 1940-11-10.

²³ Ten pat, 1940-11-26.

²⁴ Ten pat, 1940-09-03.

²⁵ Ten pat, 1940-11-22.

V. Ragauskas mokėsi jau sovietų ideologizuojamoje karo mokykloje. Iš dienoraščio galima suprasti, kad jo prosovietinės pažiūros tik stiprėjo: „*Kai kam raudonų vėliavų jūros nuotaiką gadina, jie lenda į tamsius kampus ir visaip kaip šnypščia ant naujos santvarkos, o daugumai tai gyvenimo tikslas, nes tik dabar žmogus pajuto savo vertę naujam tarybiniam kelyje.*“²⁶ Netgi surusinamas jo vardas Vincas į Vikentijų²⁷. Nors tuo pat metu jam nesvetimi ir tautiniai motyvai: „*Ir paskutinį jau kartą skambėjo lietuviška daina, bet užtai ypatingai, lyg jautė, kad gimtinės daina bus išstumta iš gyvenimo jėga, bet kas gali širdžiai įsakyti ir duoti įsakymus įsižadėti.*“²⁸ Taigi, esama prieštarų jausmų ir dviprasmiškų minčių, ir jų dienoraštyje tik daugės. Autorius pripažįsta: „*Viskas keičiasi per daug greitai, kad susigaudyti sunku. Galima pridaryti klaidų.*“²⁹

1941 m. pavasarį Lietuvos visuomenėje sklandė daug gandų apie pradedantį SSRS ir Vokietijos karą. Apie tai dienoraštyje aiškiai nepasakoma, bet užuominos leidžia pajusti atmosferą. „*Tai prakaito lašas, pasėtas per užsiėmimus Vilniaus ir Panerių smėlynuose, sutaupys jėgas būsimam kare.*“³⁰ „*Nuotaika pakili, dainuojam „V vozduche pachnet grozj“*“³¹ (liet. k. „Oras kvėpia audra“).

Netrukus kilo karas, bet V. Ragauskio nebuvo tarp tų daugelio 29-ajame teritorinio šaulių korpuso divizijose ar Vilniaus pėstininkų mokykloje tarnavusių lietuvių karių, kurie sukilo ar, pasinaudoję palankiau susiklosčiusiomis aplinkybėmis, tiesiog pasitraukė iš Raudonosios armijos. Pavyzdžiui, kursantas V. Ragauskas su kitų dalinių kariais pabėgo į Rytus. Galima tik pasvarstyti, kad V. Ragauskui nebuvo progos to padaryti (nes lietuvių karius sekė ir jais nepasitikėjo), pritrūko drąsos ir pan., o gal greičiau jis sąmoningai susiejo savo likimą su Raudonąja armija, nes daugiau nei pusė pėstininkų mokykloje tarnavusių lietuvių sugebėjo pabėgti (kaip tuo metu dažnai buvo sakoma, „atsipalaidavo“) nuo juos prižiūrėjusių karinių vadų ir politinių vadovų (politrukų) ar net pasipriešinti ginklu. Kursantas A. Bajalis gerai prisiminė besitraukiančiųjų nuotaikas

²⁶ Ten pat, 1941-03-26.

²⁷ Ten pat, 1940-12-01.

²⁸ Ten pat, 1941-03-14.

²⁹ Ten pat, 1941-03-29.

³⁰ Ten pat, 1941-03-14.

³¹ Ten pat, 1941-04-10.

ir konstatavo: „*Jų fizinė ir moralinė būklė buvo bloga.*“³²

1941 m. liepos 12 d. duomenimis, iš 430 lietuvių kursantų (ir puskarininkių) „atsipalaidavo“ nuo sovietų karinės valdžios priežiūros 212, tiksliai žinota apie 12 žūtį. O iš 120 politrukų kuopos pasitraukė 11. Iš 762 mokykloje tarnavusių lietuvių (karininkų, kursantų, civilių ir kt.) 374 pasitraukė, žinota apie 17 žūtį³³. Nors žuvusiųjų galėjo būti gerokai daugiau ir ne visi pasitraukusieji buvo užregistruoti, nes karo sumaištyje trūkstant patikimų žinių statistika ne visada būdavo tiksli.

Pasitraukę į Rusiją kursantai, tarp jų ir V. Ragauskas, atsidūrė toli nuo fronto – pasiūsti į Stalinską (Altajaus kraštas), tęsė mokslus. 1941 m. mokyklą baigė 132 kursantai³⁴, o karo pradžioje jų jau buvo apie 1200³⁵. Gavęs jaunesniojo leitenanto laipsnį V. Ragauskas buvo pasiūstas į formuojamą 16-ąją šaulių diviziją ir jos gretose kovojo iki karo pabaigos. Ėjo įvairias pareigas: 1942–1943 m. buvo 167-ojo šaulių pulko bataliono vado adjutantas, pavaduotojas, pulko štabo viršininko pirmasis pavaduotojas, 1943 m. – 156-ojo ir 167-ojo šaulių pulkų štabo viršininko pavaduotojas žvalgybai, 1944–1945 m. – 167-ojo šaulių pulko bataliono vado pavaduotojas, vėliau – vadas. Ištarnavo kapitono laipsnį³⁶. Karo pabaigoje dar buvo laikraščio „Tarybų Lietuva“ karinis korespondentas, bet rašė mažai³⁷. Dalyvavo ne vienose kautynėse, 1941 m. liepos 7 d. Baltarusijoje buvo lengvai sužeistas į koją, 1943 m. liepos 2 d. Oriolo srityje – sunkiai į ranką.

Nors dienoraštyje užsimenama apie kai kuriuos nesutarimus su vadovybe, apskritai su savo vadais dažniausiai sutardavo, o šie tarpininkaudavo teikiant jį apdovanoti. Karo metais V. Ragauskas buvo apdovanotas medaliu „Už kovinius nuopelnus“, Raudonosios žvaigždės, Didžiojo Tėvynės karo II laipsnio ir Aleksandro Nevskio ordinais. Gerus santykius su pulko vadais liudyto ir tai, kad medaliu ir pirmaisiais dviem ordinais

³² Iš karių anketų, *Karys*, 1942, Nr. 6, p. 5.

³³ Ališauskas K. VPM karui prasidėjus, *Karys*, 1943, Nr. 6, p. 32.

³⁴ V. R. d., 1941-12-26.

³⁵ Ališauskas K. VPM karui prasidėjus, *Karys*, 1943, Nr. 5, p. 26.

³⁶ LTSR Revoliucijos muziejus. Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Tarybinės armijos 16-osios Lietuviškosios šaulių divizijos kario V. Ragausko kortelė. Užpildyta 1980 III 20, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), LKP dokumentų skyrius.

³⁷ V. R. d., 1945-05-06.

apdovanotas, nors buvo teiktas aukštesniems apdovanojimams gauti, bet aukštesnioji vadovybė šiek tiek kartelę nuleido. Po karo buvo apdovanotas už ištarnautus metus tradiciškai teikiamais jubiliejiniais medaliais.

Pasibaigus karo veiksams, V. Ragauskas liko tarnauti 16-ojoje šaulių divizijoje iki 1954 m., ėjo 167-ojo š. p. bataliono vado, pulko vado pavaduotojo pareigas, buvo pakeltas į papulkininkius. Po karo dar buvo SSRS Ministrų Tarybos įgaliotinio repatriacijos reikalams atstovas³⁸. 1947 m. įstojo į Sovietų Sąjungos komunistų partiją (SSKP). 1954–1957 m. mokėsi Frunzės karo akademijoje Maskvoje. Po trumpos tarnybos Panfilovo divizijoje 1958 m. pasiūstas į Lietuvą, iki 1965 m. dirbo kariniuose komisariatuose Vilniuje³⁹, ilgiausiai – Spalio rajono kariniu komisaru⁴⁰. 1965–1972 m. ėjo Vilniaus valstybinio universiteto Karinės katedros vyr. dėstytojo pareigas.

1972 m. pulkininkas V. Ragauskas buvo demobilizuotas. Vėliau Vilniaus kooperacijos technikumė dirbo kariniu vadovu⁴¹. Spaudoje dažnokai rašė 16-osios šaulių divizijos istorijos tema, padėjo kitiems rengti knygas apie šį karinį junginį, rūpinosi jo atminimo įamžinimo darbais ir paskutiniaisiais sovietinės santvarkos metais paminklo 16-ajai šaulių divizijai statybomis⁴². Turbūt kaip karo veteranas jautė pareigą, nes dar apkasuose galvojo apie paminklą žuvusiesiems⁴³. Iš viešos pokarinės biografijos galima spręsti, kad žmogus rado savo vietą toje visuomenėje, o su kuo sutiko ar nesutiko, dabar jau sunku pasakyti. Neretai pasitaiko, kad asmuo, kovojęs dėl vienos ar kitos santvarkos (ypač dėl to nemažai

³⁸ Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 469.

³⁹ LTSR Revoliucijos muziejus. Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Tarybinės armijos 16-osios Lietuviškosios šaulių divizijos kario V. Ragauskio kortelė. Užpildyta 1980 III 20, LYA, LKP dokumentų skyrius.

⁴⁰ Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 469.

⁴¹ LTSR Revoliucijos muziejus. Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Tarybinės armijos 16-osios Lietuviškosios šaulių divizijos kario V. Ragauskio kortelė. Užpildyta 1980 III 20, LYA, LKP dokumentų skyrius.

⁴² Baltušis J. *Vietoj dienoraščio 1984–1990*, t. III, Vilnius, 2020, l. 799.

⁴³ V. R. d., 1943-03-29.

išgyvenęs) įsigalėjimo, tampa jos rėmėju visam gyvenimui, kartais netgi itin aktyviu.

V. Ragausko karo metų dienoraštyje galima rasti pamąstymų ir įvykių aprašymų, kurių jis nebūtų galėjęs ištiesai paskelbti sovietinėje spaudoje, nors tokių prašymų būta. Taigi čia irgi galima įžvelgti sovietinio žmogaus gyvenimo dvilypumą: vienoks jis buvo viešumoje, kitoks – vienas su savimi, ypač karo metais. Kiek jį karas suvienijo su sovietų sistema, kiek privertė ja suabejoti – atsakyti vienareikšmiškai neįmanoma. Svarbu dar žinoti dienoraščio rašymo aplinkybes.

DIENORAŠČIO RAŠYMO APLINKYBĖS

Nors dienoraščiai laikomi vienais patikimesnių šaltinių, nes rašyti įvykių metu, tad juose pasitaiko mažiau konjunktūrinių pamąstymų, po kurio laiko natūraliai pastebima įvairių netikslumų. To negalima pasakyti apie viešai publikuoti parengtus atsiminimus, kurių turinys būna dar kartą įvertintas, permąstytas ir pritaikytas atitinkamiems laikams. Dienoraščiu žmogus paprastai patiki mintis, kurių nedrįsta išsakyti viešai. Pats nagrinėjamo teksto autorius pripažino: „*Dienoraštis mano paguoda, aš su juo dalinu gyvenimą*“; „*Čia mano gyvenimas be jokių pagražinimų ir su klaidomis, kokių tik gyvenime pasitaiko.*“⁴⁴ Kreipdamasis į dienoraštį, „*juk tu mano veidrodis*“⁴⁵, nelinksmi konstatavo, kad „*vis tiek liūdnoka ir gana, juk pats sau ir dienoraščiu meluoti negalima*“⁴⁶.

Bet ar viskuo, apie ką rašoma dienoraštyje, galima beatodairiškai tikėti, nes kai kurie įrašai verčia abejoti kad ir subjektyviu autoriaus nuoširdumu. Kas patvirtina tokius kritinius pastebėjimus? Užrašai iki 1941 m. pavasario (trys sąsiuviniai) laikyti objektyvesniais, nes rašyti „laisvesniais“ metais (ypač iki 1940 m. birželio, kai jie buvo įdomūs tik pačiam autoriui). Taip pat pažymėtina, kad šių užrašų autorius karo metais visą laiką nesinešiojo su savimi, nes buvo palikęs pas artimuosius Lietuvoje, todėl nepageidaujamiems skaitytojams jie buvo neprieinami.

Tad ar kitaip gali būti vertinami karo metų užrašai? Netgi ne karo me-

⁴⁴ Ten pat, 1942-04-26.

⁴⁵ Ten pat, 1941-11-27.

⁴⁶ Ten pat, 1942-11-08.

tais, o įsigalėjus stalininei santvarkai, net neatsargiai ištartas žodis daug ką lėmė, jau nekalbant apie užrašus, kurie galėjo tapti įkalčiu baudžiamojame byloje. O karo metais ne tik kontrolė, bet ir bausmės griežtėjo, greičiau buvo skelbiami nuosprendžiai. Manytina, kad autorius, turintis gyvenimiškos patirties, viską suprato. Užuominų apie tai esama. Dar karo veiksmų pradžioje, 1941 m. liepos mėn., jis teigė: „*Ko tik neteko matyti... ir skaudu, ir baisu, visokių buvo numerių... paskiau parašysiu, o gal geriau nereikia, juk cenzūra... dar į daboklę pasodys?*“⁴⁷

Tai – viena iškalbingesnių dienoraščio citatų. Gyvendamas Stalinske, autorius įgijo karčios patirties, per kratą iš jo buvo paimti ir kurį laiką negražinti užrašai. Tai sukėlė pagrįstą nerimą: „*Bijau kad ko nors „nepirrašytų“, o ten dar lietuviškai prirašyta pilnas sąsiuvinis, gali baigtis nekaip...*“⁴⁸ Po kurio laiko dienoraštį gražino, o jo autorius išvengė nemalonių padarinių, bet nutarė: „*Nieko, dabar aš biškį būsiu gudresnis... Užrašus saugosiu taip, kad niekas nerastų ir kad net nežinotų.*“⁴⁹

Yra duomenų, kad vėliau dienoraštį buvo paėmęs 16-osios šaulių divizijos ypatingojo skyriaus darbuotojas Eusiejus Jacovskis⁵⁰. Bet jis irgi jokių veiksmų nesiėmė. Negalėjo suteikti saugumo visur jaučiamas nepasitikėjimas lietuviais⁵¹. Tokios aplinkybės vertė autorių būti atsargesnį, anot jo, „*sunku žygiuoti, o rašyti dar sunkiau, visi kaišioja nosį į tavo užrašus, mane tas ne tik pykina, bet ir verčia bėgti*“. Todėl jis nusprendžia: „*Na, bet aš būsiu atsargus, net ir artimiausiems draugams apie savo užrašus nesakau ir nesakysiu.*“⁵² Todėl bando juos slėpti, kaip priedangos priemonė pasitarnauja jo pildomas pulko kovos veiksmų žurnalas. Toks maskavimas tikrai pravers: „*Nekiš savo nosies tie, kas nori viską žinoti.*“⁵³

Taip pat yra užuominų apie autorius nuojautą, kad ateities kartų žmonės skaitys šiuos užrašus. Tai irgi galėjo šiek tiek jį varžyti. Bet, kita ver-

⁴⁷ Ten pat, 1941-07-12.

⁴⁸ Ten pat, 1941-11-27.

⁴⁹ Ten pat, 1941-11-27.

⁵⁰ Voveris V. Graudžiai malonias dainas dainuoja. Lietuvių kalba Vilniaus pėstininkų mokykloje, *Savanoris*, 2014 m. sausis, nr. 1, p. 13.

⁵¹ V. R. d., 1941-08-30.

⁵² Ten pat, 1943-01-24.

⁵³ Ten pat, 1943-02-19.

tus, nereikia stebėtis, kad autoriaus pažiūros neatitinka dabartinių laikų vertinimo. Kas dabar mums atrodo neteisingos, iškreiptos interpretacijos, jam galėjo nekelti abejonių, ir tai rodo jo asmeninė nuomonė.

Žinant to laikotarpio aplinkybes, sunku vienareikšmiškai vertinti V. Ragauskio aprašomus įvykius, o dar labiau – karo metų pažiūras. Sunku patikėti, kad autorius būtų leidęs sau atskleisti politines nuostatas, neatitinkančias oficialios pozicijos. Todėl dienoraštyje nerasime atviros, esminės sovietinės santvarkos (pvz., dėl represijų masto SSRS) kritikos, nebent būtų galima ieškoti jos užuominų. Bet jų irgi pernelgylg laisvai nereikėtų interpretuoti, neatsižvelgiant į tai, kad autorius vis dėlto susiejo savo likimą su sovietų valdžia, taigi vienokių ar kitokių simpatijų būta.

Šie teiginiai leistų susidaryti nuomonę, kad dienoraščiai negali būti automatiškai ir išimtinai laikomi patikimais šaltiniais. Svarbu žinoti, kokiomis aplinkybėmis jie rašyti, kokios buvo autoriaus politinės pažiūros ir pan. Autorius gali matyti tai, ką nori matyti. Šiuo konkrečiu atveju neįmanoma pasakyti, kiek karo realybė jam atvėrė akis politine prasme. Vertingesni karo metų įrašai, atspindintys kasdienybę (dėl jos aprašymo buvo galima mažiau nukentėti, nei dėl politinių samprotavimų), kuri viešumoje propagandinukų buvo šviesiau piešiama. Karo buitines vaizdus galėjo aprašyti tik tiesioginis jų liudininkas, pats viską matęs ir jutęs. O skaitytojas gali matyti karą dalyvio akimis. Bet ir čia galima manyti, kad ne visi įspūdžiai sugulė į dienoraštį dėl tų pačių išvardintų priežasčių.

Dėl šių ir kitų priežasčių tokio tipo šaltiniai negali būti nekritiškai vertinami, būtina lyginti juose išdėstytą medžiagą su kitais šaltiniais. Nors dažnai manoma, kad dienoraščiai – vieni patikimiausių šaltinių, nes rašyti vykstant ar neseniai įvykus aprašytiems įvykiams, nemažiau svarbu atsižvelgti, kokiomis aplinkybėmis jie rašyti, kokia buvo autoriaus pasaulėžiūra. Vis dėlto atrodo, kad šis šaltinis daug patikimesnis už sovietmečių išleistus ir cenzūruotus RA 16-osios šaulių divizijos veteranų atsiminimus.

POLITINĖS NUOTAIKOS ATSISPINDI KARO METO DIENORAŠTYJE

Karo metų dienoraščiuose giriamas „drg. Stalinas“, įvairūs politiniai vadovai, nevengiama patoso, kartojamų sovietinių propagandinių klišių. Kas vertė taip rašyti? Asmeninės pažiūros ar jausmas, kad kažkas juos skaitys? O gal tiesiog šie abu tarpusavyje sumišę dėmenys?

Štai kaip pakiliai rašoma apie Maskvą: „*Tai rusų valstybės lopšys – tai darbininkų viso pasaulio viltis*“; „*Ir čia skamba Kremliaus varpai, skelbdami apie socializmo šalies pergalę.*“⁵⁴ Ar tai paties autoriaus sukurta, ar perrašyta iš kažkokio leidinio? Besiliejančios pagyros sovietinei santvarkai dera su „nesuprantančių“ kritika, pasak autoriaus, tai vyresni supras vėliau, nes „*tik bukaprotis suprasti to negali*“⁵⁵. Kartu skamba prieškarinio Lietuvos santvarkos ir tradicijų kritika: „*Man ir be nurodymų aišku, kad reikia švęsti tas šventes, kurios duoda liaudžiai arba žiupsnelį to, ko jai trūksta, susipratimo, o kas naudos neduoda ir netgi žalingos sąmonei, nereikia švęsti, reikia užimti kareivius, kad jie apie tai negalvotų*“; „*Dabar mes sukursim naujas savas tarybines šventes*“⁵⁶; „*apie ją buvo kalbėta su kariais, kad laisvės ir nepriklausomybės šūkiei[s] dangstė savo asmeninius interesus Lietuvos šulai...*“⁵⁷ Taip dvejus metus rašyta apie Vasario 16-ąją. Kartu idealizuojami kovų su kryžiuočiais motyvai⁵⁸, nevengiant cituoti himno (tuo metu dar sovietų valdžios neuždrausto) žodžius: „*Iš praeities tavo sūnūs tegul stiprybę sau semia*“⁵⁹ Bet SSRS karo su Vokietija metu sovietų valdžia irgi plačiai naudojo lietuvių kovų su kryžiuočiais įvaizdžius, taip propagandiškai suaktualindama istoriją. Tokie šūkiei aiškiai atsispindi dienoraštyje. Aleksejevka (kur vyko nesėkmingos 16-osios šaulių divizijos kautynės) lyginama su Saulės, Durbės, Merkinės (?), Žalgirio, Strėvos mūšiais, kurie įėjo į lietuvių istoriją⁶⁰, pavyzdžiui, mūšis prie Šiaulių – su Saulės mūšiu, juk „*dabar mes irgi stojam į kovą vardan laisvės*

⁵⁴ Ten pat, 1941-07-18.

⁵⁵ Ten pat, 1942-05-17.

⁵⁶ Ten pat, 1942-02-15.

⁵⁷ Ten pat, 1943-02-16.

⁵⁸ Ten pat, 1942-07-21.

⁵⁹ Ten pat, 1943-03-11.

⁶⁰ Ten pat, 1943-03-13.

ir šviesaus rytojaus⁶¹; „Mes pakartojom Saulės mūšį tik po 700 metų.“⁶² Arba, ruošiantis kautynėms dėl Klaipėdos miesto, susirinkimuose kariškai pasakojo miesto istoriją, legendą apie Jūrą ir Kastytį, kad kariai žinotų, dėl ko kovoja⁶³. Iš to matyti, kad sąmonėje buvo painiava, tikrovė maišoma su legendomis, o vėliau viskas dar ir sovietizuojama. Taigi, autoriaus dar prieškarui susiformavę romantizuoti viduramžių Lietuvos vaizdai ir sovietinė karo metų propaganda galėjo derėti. Ar šiuo atveju autorius išvėlgė sovietų valdžios demagogiją, dienoraštyje nerašoma.

Skaitant šiuos užrašus galima suprasti, kad autorių nuolat kankina Tėvynės ilgesys. Ir tai – natūralu. Jam nesvetima daina „Leiskit į Tėvynę, leiskit pas savus“⁶⁴. Bet jai taiko gana universalų apibrėžimą: „Tėvynė buvo yra ir bus visiems laikams, visada, o valstybinė santvarka ir pati valstybė gali keistis nuo sąlygų ir aplinkybių.“⁶⁵ Šis teiginys leistų manyti, kad autorius sieja save ne su valstybe, o su kraštu, arba gimtine. Bet kitur jau teigiama: „Čia, Balachnoje, Pravdinske, ant Volgos kranto susikūrė Naujoji Lietuva, tarybinė.“⁶⁶ Todėl natūraliai skamba jo šūkis: „[T]u žinai savo tikslą! [U]ž ką kovoti. Už naują tarybinę Lietuvą.“⁶⁷ Taigi, sprendžiant iš šių užrašų, jis – sovietinis pilietis, kuriam nesvetima Lietuva. Bet galbūt viskas dar labiau sumišę, nors vėl reikėtų atsiminti, kokiomis aplinkybėmis rašytas dienoraštis. Pažymėtina, kad autorius neretai vartoja pavadinimą „Sovietų Sąjunga“⁶⁸, nors oficialiai jau buvo įsitvirtinęs žodis „Tarybų“.

Kas tuo metu dėjosi Lietuvoje, 16-osios šaulių divizijos kariai žinojo tik iš politrukų, kito, tuo labiau patikimo, šaltinio neturėjo. Kai kuri informacija aiškiai perdėta, pavyzdžiui, kad Lietuvoje „fašistai“ „kiekviename žingsnyje“ šaudė žmones. Bet kita jau tiksli – kad Lietuvoje naikinami žydai: „Apie žydus jokių ir kalbų negali būti, jie už žmones

⁶¹ Ten pat, 1944-08-02.

⁶² Ten pat, 1944-09-19.

⁶³ Ten pat, 1945-01-26.

⁶⁴ Ten pat, 1944-07-07.

⁶⁵ Ten pat, 1942-06-22.

⁶⁶ Ten pat, 1942-02-14.

⁶⁷ Ten pat, 1942-02-21.

⁶⁸ Ten pat, 1944-03-06.

nelaikomi.⁶⁹ Žinios apie nacių žiaurumą galėjo paskatinti keršto jausmą, ypač gavus tokios informacijos. Todėl neretai dienoraštyje rašoma, kad „*kraujas stingsta gyslose, o širdis trokšta keršto už pralietas ašaras ir nekaltų žmonių kraują*“⁷⁰. Tai irgi dažnai pasitaikantys deklaratyvūs sovietų karo šūkių. Kiek dienoraščio autorius jais vadovavosi, vienareikšmiškai neatsakoma.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dienoraščio autoriui tėvynė Lietuva turėjo savitą prasmę, galbūt didžiausią įtaką jam padarė prieškarinio tautinis auklėjimas, paveiktas sovietinių transformacijų. Dienoraštyje deklaruojamas politines pažiūras galėjo lemti pasaulėžiūros, įsitikinimų, realių grėsmių, juntamų iš „savų“, ir kitų aplinkos veiksnių visuma.

FAKTINIAI NETIKSLUMAI

Pažymėtina, kad kai kurie autoriaus pateikti faktai neatitinka kitų šaltinių faktinės informacijos arba tiesiog verčia suabejoti jų tikslumu dėl logikos stokos, todėl laikytini sovietiniais propagandiniais prasimanymais.

Neretai autorius entuziastingai rašo apie 16-ąją šaulių diviziją ir jos kūrimą⁷¹. Bet nerasime užuominų, kad šis karinis junginys buvo sukurtas kaip „politinis burbulas“⁷². Galbūt tai tik požiūrių skirtumai, tačiau autoriaus dažnai pabrėžiamas divizijos lietuviškumas kelia daugiau abejonių. Štai jo 1942 m. įrašas: „*Eiliniai, seržantai daugumoje visi lietuviai, nemažas nuošimtis žydų, o su kadrais blogai, lietuvių neužtenka, 30 % rusų, o aukštesnių karininkų dar daugiau*.“⁷³ Tik šios „daugumos“ statistika nepatvirtina. 1943 m. sausio mėn. divizijoje, kurią sudarė 10 251 karys, tarnavo 36,2 proc. lietuvių, 29,9 proc. – rusų, 29 proc. – žydų. 492 karininkai buvo lietuviai, 307 – rusai, 136 – žydai, 139 – kitų tautybių atstovai, tarp eilinių buvo 2319 žydų, 2219 – lietuvių, 1960 – rusų, 273 – kitų tautybių

⁶⁹ Ten pat, 1943-04-12.

⁷⁰ Ten pat, 1942-02-01.

⁷¹ Ten pat, 1942-02-01.

⁷² Listopadskis J. *Laisvės ir vergijos metai*, Vilnius, 1993, p. 158.

⁷³ V. R. d., 1942-08-05.

kariai⁷⁴. Patyrus nuostolių, lietuvių dar sumažėjo. Pasitraukusių iš Lietuvos žmonių (lietuvių, žydų ir kitų tautybių) ištekliai divizijai papildyti jau iš pat pradžių buvo riboti, o 1943 m. pabaigoje beveik visiškai išseko. 1944 m. diviziją sudarė 32,2 % lietuvių, 39,2 % – rusų, 22,1 % – žydų, 6,1 % – kitų tautybių kariai⁷⁵. Junginys „sulietuvėjo“ karo pabaigoje, papildžius jį mobilizuotais Lietuvos gyventojais.

Kai kuriais atvejais kritiškai reikėtų vertinti ir autoriaus minimus didelius vokiečių patirtus nuostolius, kurių duomenys buvo perrašyti iš propagandinių neabejotinai jo skaitomų leidinių. Štai net pasakodamas apie Klaipėdos užėmimą 1945 m. sausio mėn. autorius „mato“, kad vokiečiai pabėgo, palikę daug žuvusiųjų, sužeistų, pasidavusių ir nelaisvę karių, nors divizija tik simboliškai, propagandiškai, dalyvavo šioje operacijoje, o Vokietijos pajėgos gana planingai pasitraukė iš miesto. Tikslesnė autoriaus informacija apie paliktus sandėlius rašant, kad „*tik reikia būti atsargiems, jie užminavo daug namų*“⁷⁶, nes dėl to galėjo patirti nuostolių trofėjų medžiotojai.

Propagandine išmone galima laikyti ir autoriaus pateiktą divizijos žygdarbių statistiką: nužygiuota 336 kilometrai, išvaduoti 11 miestų, 648 gyvenvietės, sunaikinta 35 000 kareivių ir karininkų, 10 000 paimta ir nelaisvė⁷⁷. Panašūs duomenys vėliau pateikti sovietinėse ir prosovietinėse knygose, o kai kurie skaičiai net padidinti⁷⁸. Karas popieriuje tęsėsi, nes priešininko nuostoliai vis didėjo. Labai tikėtina, kad ši statistika išgalvota iš karto po karo. Kaip sovietų kariai gebėjo naikinti „fašistus“ popieriuje, būtų jau kita tema.

Dienoraščiuose galima rasti įvairių netikslumų, atsiradusių dėl supainiojimo ar stilistinių klaidų. Kaip antai, paminėta, kad kandidatai į Pergalės parada Maskvoje renkami pagal ūgį ir apdovanojimų skaičių⁷⁹.

⁷⁴ Voveris V. *Šventasis karas. 16-oji lietuvių divizija arba lietuviai 16-oje divizijoje*, Vilnius, 2018, p. 130.

⁷⁵ Zizas R. Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija 1943–1945 m., *Karo archyvas*, XXIV, Vilnius 2009, p. 239–240; Truska L. *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 123.

⁷⁶ V. R. d., 1945-01-28.

⁷⁷ Ten pat, 1945-08-01.

⁷⁸ *16-osios lietuviškosios divizijos žuvusiųjų karių atmintis*, sudarytoja Monika Trinkūnaitė, Vilnius, 1995, p. 11.

⁷⁹ V. R. d. 1945-07-24.

Nors pagal įrašo datą dienoraštyje išeitų, kad kandidatai dalyvauti parade rinkti jam jau prieš mėnesį įvykus.

Žinant istorines aplinkybes, labai naivūs atrodo kai kurie autoriaus aprašymai be paaiškinimų. Štai kaip aprašomas divizijos įžengimas į Lietuvą ir apsistojimas Bukliškių kaime: „*Stovime prie ežero, mus apsupo žmonės, vaišina alum, bučiuoja, verkia iš džiaugsmo <...> dar meilesnės mergaitės – geltonkasės, sulaukusios savo išvaduotojų.*“⁸⁰ Dar daugiau abejonių kyla skaitant šias eilutes: „*Žmonės mus sutinka gerai, tik jau labai prigąsdinti ir pradžioje visko labai bijo*“, „*Žmonės tikrai įbauginti, o daugelis net pabėgo į vakarus*“⁸¹. Atrodo, kad autorius nežino, ką 1940–1941 m. patyrė Lietuvos gyventojai.

Ne mažiau naiviai ir sovietiskai pakiliai aprašomas 16-osios šaulių divizijos žygis iš Kuršo į Vilnių: „*Visų nuotaika pakili, kad sunku ir aprašyti, visur dainos, dainos, šokiai, armonika ir kartą dainos*“⁸²; „*visur mus sutinka maloniai su daina ir druska, o be to, ir be krūminės neapsieinama*“⁸³. Neaišku, galbūt autorius matė tai, ką norėjo matyti? Todėl siekiant objektyvumo verta pateikti ir kitokių liudijimų. „*Aišku, politinė bei rusų valdžia norėjo paversti žygį šventu, kad jis nuskambėtų ne tik per Lietuvą, bet ir per visą pasaulį. Tam reikalui ir buvo sukama katarinka*“, rašė 16-osios šaulių divizijos vado pavaduotojas J. Listopadskis⁸⁴. Vietos sovietiniai pareigūnai sutikdavo divizijos karius gavę aukštesniosios valdžios įsakymą.

Taigi tikslių duomenų ar apibendrinimų dienoraštyje neverta ieškoti, taip pat ir tikėti egzaltuotais aprašymais (ypač neturint kitų šaltinių palyginti). Tik kyla klausimas: ar autorius turėjo taip rašyti, kad išvengtų galimų nemalonumų ir atitrauktų dėmesį nuo kitų įrašų (pavyzdžiui, apie niūrią karo kasdienybę), ar jo sąmonę paveikė sovietizacija?

⁸⁰ Ten pat, 1944-07-17.

⁸¹ Ten pat, 1944-07-29.

⁸² Ten pat, 1945-07-13.

⁸³ Ten pat, 1945-07-23.

⁸⁴ Listopadskis J. *Laisvės ir vergijos metai*, Vilnius, 1993, p. 172.

KARO VERTINIMAS

Dienoraštyje gausu pamąstymų apie karą kaip reiškinį. Nors kariauti yra karininko priedermė, vis dėlto jaučiamas jo tragizmas ir beprasmiškumas: „*Karas baisus visuose jo variantuose ir niekas jo nepajėgs nupiešti kitaip, nežiūrint, kokias spalvas tam panaudotų... Jokie poetai ir rašytojai jo nepagražins ir nepaslėps ašarų.*“⁸⁵ Net krentančios ir iš karto tirpstančios snaigės „*kažkuo primena karo beprasmiškumą, kam jis duoda naudą – ogi niekam ir vokiečiams, o tuo labiau mums.*“⁸⁶ Taip autorius rašė, dar net neišgyvenęs nė pusės jam teksiančių patirčių. O jos laužė ankstesnius vidinius nusistatymus: „*Kai mokiausi karo mokykloje, tai karą supratau visai kitaip, mačiau save didvyriu, aukštai iškelta galva žygiuojantį per žemę vyti neprašytų priešų. Po žiemos kautynių supratau, kad karas – tai „mėsmalė“, nežiūrint nei į rangą, nei į amžių, luošinanti visus ir viską.*“⁸⁷ Tokius jausmus dar galėjo sustiprinti įgimtas jautrumas, nes autorius linkęs į poeziją.

Bet kartu jis randa pateisinimą, kodėl jame dalyvauja: „*Tu karys, gavai įsakymą ir vykdyk jį! Bet tai dar ne viskas, tu ne sraigtelis, turi galvoti ir elgtis taip, kaip diktuoja tavo sąžinė.*“ Žmogiškumo dar esama, nors kasdien matant karo žiaurumą jausmai atbunka. Tai lyg ir liudytų jo vidaus jautrumą: „*Gailesčio jausmas fronte yra tik sužeistajam, nors ir priešo kareiviui, nes jis bejėgis, o gyvajam – ne.*“⁸⁸ Taip pat tam tikrus principus: „*Kovoti su priešu, bet nežudyti beginklių.*“⁸⁹ Vis dėlto Antrajame pasauliniame kare žudyti ne tik ginkluoti priešo kariai, bet ir civiliai.

Autorius matė žūtis ne tik karo lauke ir ne vien tai paveikė jo požiūrį. Nepaklusnieji ar apkaltintieji buvo šaudomi ir užfrontėje. Sužinojęs apie karo tribunolo sprendimą sušaudyti vieną karininką (vėliau bausmė buvo pakeista, o jis nusiųstas į drausmės batalioną), prisipažino: „*Aš dabar supratau, kaip pigi žmogaus gyvybė. O gal tam, kad kiti bijotų ir būtų drausmingi...*“⁹⁰ Kitas atvejis, kai tribunolas nuteisė sušaudyti karį už

⁸⁵ V. R. d., 1941-08-21.

⁸⁶ Ten pat, 1943-01-15.

⁸⁷ *Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956*, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 60.

⁸⁸ V. R. d., 1943-02-19.

⁸⁹ Ten pat, 1942-05-17.

⁹⁰ Ten pat, 1942-10-22.

tai, kad šis norėjo pabėgti pasimatyti su žmona. Autoriaus jausmai panašūs: „*Pirmą kartą mačiau, kaip šaudė žmogų per prievartą, o ne kautynių lauke.*“ Ši egzekucija priverčia jį susimąstyti: „*Mane tas labai paveikė ir paskiau dar ilgai ilgai galvojau, argi tai būtina.*“⁹¹ Tokiais humanistiniais jausmais lyg ir nebūtų priežasties abejoti, jei nestebintų dienoraščio autoriaus veržimasis į frontą.

Dar gyvendamas Stalinske, jis norėjo dalyvauti kare. Ar tai propagandinė klišė? Be trafaretinių paaiškinimų, galima rasti ir kitų motyvų: „*Dabar visų viena svajonė – į frontą, atkeršyti priešui už visas nuoskaudas... Išvaduoti brolius... Užnugaryje ordino negausi!*“⁹² Tai rodo jo norą būti įvertintam arba ryžtą išsiveržti iš karo mokyklos rutinos: „*Su mielu noru būčiau fronte, tik kad nereikėtų vėl bėgioti, kelti, gulti ir užsiiminėti, geriau jau fronte.*“ „*Ten fizariadkos nėra, o čia ji kasdien.*“⁹³ Motyvaciją galėjo skatinti ir maisto trūkumas: „*Kaip sunku laukti davinių, nuo kurių priklauso visas mano gyvenimas.*“⁹⁴ Maitinimas fronte buvo geresnis nei užfrontėje.

O patekus į frontą, pradėdama laukti karo pabaigos, ne kartą užsiimanant: „*Reikia daryti viską, kad greičiau baigti karą, sumušti priešą ir išlaisvinti savo gimtą kraštą*“⁹⁵, „*visi norėtų, kad pasibaigtų karas.*“ Nors skelbta, kad karas truks trumpiau, kai to neįvyksta, susitaikoma su realybe: „*Prisieis dar keletą metų kariauti.*“⁹⁶ Net yra optimizmo: „*Reikalai klostosi gerai, karas artėja prie galo, dar porą metų.*“⁹⁷ Ir čia pat išsakomos nerealių svajonės: „*Šis karas Žemėje bus tikrai paskutinis, žmonės supras savo klaidas.*“⁹⁸ Todėl daug ką patyrus ir išgyvenus, natūraliai prasiveržia džiugesys dėl karo pabaigos: „*Karas baigtas, net nesitiki. Norisi apkabinti, kiekvieną išbučiuoti, šokinėti iš džiaugsmo.*“⁹⁹ Panašūs jausmai atspindimi ir kitų karo veteranų prisiminimuose rašant apie vėlesnes Pergalės dienos šventes, kurių minėjimą savaip iškreipė valstybės politika.

⁹¹ Ten pat, 1942-11-13.

⁹² Ten pat, 1941-12-25.

⁹³ Ten pat, 1941-08-15.

⁹⁴ Ten pat, 1941-10-30.

⁹⁵ Ten pat, 1941-08-21.

⁹⁶ Ten pat, 1944-01-01.

⁹⁷ Ten pat, 1944-09-04.

⁹⁸ Ten pat, 1944-12-30.

⁹⁹ Ten pat, 1945-05-08.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dienoraštyje atsiskleidžia autoriaus pasaulėjauta – apmąstydamas rūsčią karo patirtį, supranta jo beprasmiškumą ir laukia pabaigos, humanistiniai jo charakterio bruožai. Matydamas karo beprasmybę, jis aprašo ir sunkią kasdienybę. Šie aprašymai ir yra bene vertingiausia dienoraščio dalis.

KAUTYNIŲ VAIZDAI

Kautynių vaizdus ne visada galima atkurti remiantis vien tiesioginiais karinių dalinių dokumentais, ypač sovietinių pajėgų, nes juose dažnai atsispindi sovietinių vadų fantazijos (kaip efektingai naikinami „fašistai“ popieriuje), o ne karo realybė. Štai koks vaizdas susidaro nekritiškai skaitant 16-osios šaulių divizijos kovos veiksmų žurnalo įrašus. Jame teigiama, kad per 1944 m. spalio 11 d. puolimą divizija neteko 4 karių, 62 kariai buvo sužeisti, bet giriamasi, kad sunaikinta iki 500 priešų kareivių ir karininkų¹⁰⁰. Iš to reikėtų spręsti, kad daugelis vokiečių turėjo būti beginkliai ar tiesiog šaudyti visi, sutikti kelyje. Panašių ataskaitų apie priešų nuostolius tendencijas perdavė tos pačios divizijos vado pavaduotojas plk. J. Listopadskis, teigęs, kad „popieriuje rašyk, kiek tik nori. Ir kuo daugiau primeluosi, tuo geriau“¹⁰¹.

Šiame dienoraštyje nerasime tokių atvirų samprotavimų. Laikantis sovietinių tradicijų (ar joms natūraliai prijaučiant) gana deklaratyviai rašoma apie sovietinių karių didvyriškumą (menamą ar tikrą?). Kalbant apie tai neužsimenama, kad net 1945 m. divizijai kovojant Latvijoje, anot kito informuoto autoriaus, „*visas užnugaris kontroliuojamas užtveriamųjų brigadų <...> Štai kaip iš tikrųjų atrodė tas pučiamas pasiaukojimas <...> „už brangiausią pasaulyje tėvynę“*¹⁰². Vis dėlto dienoraštyje samprotaujama ir apie tai, apie ką nebuvo rašoma sovietinių laikų ir retokai užsimenama prosovietinių leidinių puslapiuose, ypač apie nuolatines karių žūtis per neretai beprasmes, neparengtas atakas.

Sprendžiant iš dienoraščio, autorius jau pirmosiomis karo dienomis,

¹⁰⁰ RA 16-osios divizijos 1944 m. spalio 10 d. karo veiksmų žurnalas [žiūrėta 2020-10-05]. Prieiga per internetą: <https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=287672977&static_hash=2cf062503e0b416639775a73b42f6d5b>

¹⁰¹ Listopadskis J. *Laisvės ir vergijos metai*, Vilnius, 1993, p. 166.

¹⁰² Ten pat, p. 160.

kai buvo traukiamasi į Rytus, patyrė, „*kaip nemaloniai zvimbia kulkos <...> Bloga romantika, o dar blogesnis jausmas, kai guli, o aplinkui dulka žemė*“, o pamatęs aukas suprato, „*kad kraujas – tai rausvas ir šiltas skystis*“, juk „*kare prie visko priprantama*“¹⁰³. Bet, kaip matyti, ne visai prie visko priprantama, nes ir vėliau apie tai rašoma.

Šiuolaikinės Rusijos, nekalbant apie sovietinę, literatūroje dominuoja herojiški „Didžiojo Tėvynės“ karo įvykių aprašymai. Ne išimtis ir Vilniaus pėstininkų mokyklos karių atsitraukimo epizodai. Štai rašoma, kad vienoje pirmųjų kautynių pasižymėjo kursantas V. Ragauskas. Sužeistas iš kulkosvaidžio nušovė keletą dešimčių Vermachto kareivių¹⁰⁴. Dešimtys nukautų kareivių – tai daugiau fantazijos vaisius, nes patiriantis tokius nuostolius kiekviename fronto ruože (pasak prosovietinės literatūros, taip ir buvo) Vermachtas nebūtų taip greitai veržęsis į SSRS gilumą, o taip skubiai bėgantys raudonarmiečiai nespėję „suskaičiuoti“ priešo praradimų.

Bet ką pats V. Ragauskas apie tai rašė savo dienoraštyje? „*Fricai, atsi-raitę iki alkūnių (?) rankoves, atsisagstę apykakles, spaudžia ant motociklų, trys tokie tiesiog įlėkė į mūsų barą ir buvo paimti į nelaisvę*“¹⁰⁵. Vėliau literatūroje sunaikintų motociklų skaičius padidėjo nuo trijų iki šešių¹⁰⁶. O susišaudymo įspūdžius V. Ragauskas aprašė gana tiksliai: „*Girdėjosi dūmuose komandos garsai, riksmas, sužeistųjų vaitojimas <...> vieni vos girdimai dejavo, o kiti konvulsijose rankomis iš skausmo draskė žemę*.“ Tai-gi, viskas buvo kur kas proziškiau. Pasak autoriaus, juos išgelbėjo įsiveržę sovietų tankai, po susirėmimo buvo daug žuvusių vokiečių ir sovietų karių¹⁰⁷. Kaip jis suskaičiavo – neaišku, nes birželio–liepos mėn. likę kariūnai bėgo nuo artėjančio fronto. Reikėtų pasižiūrėti, kaip tos tariamai didvyriškos kovos aprašytos kituose šaltiniuose.

Iš pasitraukusių kursantų pasakojimų susidarė toks vaizdas: „*Tan-kai puolė apeidami mokyklą iš pietų rytų pusės. Mokykla buvo prispaus-*

¹⁰³ V. R. d., 1941-06-24.

¹⁰⁴ Мощанский Илья, *Запад-Восток, Москва*, 2010 [žiūrėta 2020-10-01]. Prieiga per internetą: <https://www.rulit.me/books/zapad-vostok-read-211167-15.html>; Национальные формирования ПриБОВО. 29-й литовский стрелковый корпус [žiūrėta 2020-10-01]. Prieiga per internetą: www.warmech.ru/1941war/nwf/nwflit_2.html

¹⁰⁵ V. R. d., 1941-06-25.

¹⁰⁶ Janulaitienė N., Jakštytė G. *Nuo didikų Sapiegų rezidencijos iki Lietuvos karo akademi-jos*, Vilnius, 2010, p. 67.

¹⁰⁷ V. R. d., 1941-06-25.

*ta prie pelkėto upokšnio <...> kilo baisi sumaištis, bėgiojimas, beprasmis šaudymas. Per labai trumpą laiką mokykla buvo išblaškyta ir priversta pasitraukti. Mokykla neteko savo sunkvežimių ir sanitarinių mašinų.*¹⁰⁸ Taip pat birželio 25 d. nesėkmingai pasibaigusį susidūrimą su vokiečiais prisiminė kursantas Valerijonas Januševičius. Pasak jo, susidūrimo metu kursantai buvo išblaškyti¹⁰⁹.

Žinoma, galima manyti, kad nacių cenzūruojamame leidinyje irgi neverta ieškoti grynos teisybės, bet visgi čia pateiktas šio įvykio aprašymas kur kas logiškesnis, nepersmelktas deklaratyvaus propagandinio patoso.

O bėgimą ir nuolatinius nuostolius ne kartą mini pats V. Ragauskas: *„Kada gi bus galas tam bėgimui, nusibodo, o ir jėgos išseko...“* Nes dėl netvarkingo atsitraukimo ir sumaištis – *„didžiuliai nuostoliai“*¹¹⁰. Netgi tapo įprasta, kad dieną buvo ginamasi pozicijose, o naktį, pasak jo, *„kiek įkabindami maunam į rytus“*¹¹¹. *„Ir taip kiekvieną dieną, nakties metu bėgam, einam į rytus, sustojam, užimam gynybą, priešas mus išmuša iš užimamos ribos ir nudumia į priekį keliais, o mes miškais ir balom klampojam į rytus... kad vėl sulaikyti puolantį priešą.“*¹¹²

Gynyba ir puolimai buvo nesėkmingi, kaip, pavyzdžiui, prie Borisovo, *„patys vieną kartą puolėm priešą, bet nieko iš to neišėjo, labai daug užmuštų turėjom ir pasitraukėm“*¹¹³. Autorius nevengia minėti tariamo ir tikro didvyriškumo (nežinia, kiek tikro, kiek priklausiusio nuo aplinkybių) apraiškų. Tie didvyriškumo aprašymai būtų patekę į sovietinę spaudą, bet nesėkmės tikrai būtų nutylėtos.

Didžiausią įspūdį autoriui, be abejo, paliko 16-osios šaulių divizijos nesėkmingos kautynės prie Aleksejevkos 1943 m. vasario–kovo mėn. Jau pirmasis bombardavimas aprašomas niūriai: *„Na ir prasidėjo... žemė maišėsi su sniegu ir grumstais, krauju ir keiksmiais, vaitojimais ir paskutiniais atodūšiais.“* Ir čia pat daroma išvada: *„Blunka kovos romantika.“*¹¹⁴ Įtikinamai vaizduojamos didvyriškos atakos: *„Vyrų iki juosmens klimpsta į*

¹⁰⁸ Ališauskas K. VPM karui prasidėjus, *Karys*, 1943, Nr. 6, p. 32.

¹⁰⁹ Iš karių anketų, *Karys*, 1942, Nr. 33, p. 4.

¹¹⁰ V. R. d., 1941-06-26.

¹¹¹ Ten pat, 1941-06-30.

¹¹² Ten pat, 1941-07-07.

¹¹³ Ten pat, 1941-07-04.

¹¹⁴ Ten pat, 1943-02-22.

sniegą, tempia ginklus, visi sušilę, net garuoja, matau, kaip daugelis nusi- meta milines, kad būtų lengviau. Eina, krenta, iš sužeistųjų varva kraujas, bet jie nepalieka kovos lauko...“ Paminima, kad prieš ugnis „tiesiog skinte skina, mūsų eilės retėja“¹¹⁵, ir pabrėžiama: „Vyrų kaip liūtų eina, o juos skina, šienauja, vot ir viskas, čia ne karas, o mesorubka! Tokia jau kareivio dalia!“¹¹⁶ Propagandiškai skamba tezė: „Tai bebaimiškumo ir pasiaukojimo pavyzdys vyrų pilkose milinėse.“¹¹⁷ O realistiškiau nuteikia išvada: „Tai Aleksejevka, tai karas ir jokios romantikos, tik pragaras.“¹¹⁸ Ją emociškai sustiprina epizodas, kai duobėje po bombardavimo buvo įrengta sekykla iš žuvusiųjų kūnų¹¹⁹.

16-osios šaulių divizijos vadovybė suskaičiavo, kad tuo metu žuvo 1169 kariai¹²⁰. Vėliau patikslinti skaičiai buvo dar didesni. Po nesėkmingų mūšių prie Aleksejevkos šią diviziją 48-osios armijos vadovybė laikė nekovingu, nepasirengusiu, nepatikimu, susikompromitavusiu junginiu¹²¹.

Dienoraščio autorius apibendrina įgytą patirtį: „Šuo kariamas pripranta, taip ir mes <...> Kas liko gyvas, tas jau bus gudresnis ir, kur reikia ir kur nereikia, savo makaulės nekaišios <...> anksčiau išsvajota romantika dinga kaip rūkas.“¹²²

Bet didelių nuostolių divizija neišvengė ir vėliau. Štai apie 1944 m. spalio mėn. veržimasi link Klaipėdos krašto rašoma: „Dūmai, sužeistųjų vaitojimai ir keikimai“, „prieš ugnis retina puolančių grandis, jie krenta susigrėbę už krūtinės“¹²³. Galiausiai pripažįstama: „Daugiausiai paklojom prie Dubysos ir prie Medevald.“¹²⁴ Dar prasčiau sekėsi kautynėse su Vermachto Kuršo grupuote 1944 m. pabaigoje. Tai rodo autentiškos citatos: „Vedam nuostolingas kautynes Kuršo žemėje, netekome iki 30–40 % žmonių ir taip

¹¹⁵ Ten pat, 1943-02-24.

¹¹⁶ Ten pat, 1943-03-18.

¹¹⁷ Ten pat, 1943-02-26.

¹¹⁸ Ten pat, 1943-03-06.

¹¹⁹ Ten pat, 1943-02-23.

¹²⁰ Zizas R. Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija: kelias nuo suformavimo iki katastrofos prie Aleksejevkos (1941–1943 m. vasaris–kovas), *Karo archyvas*, Vilnius, 2007, t. XXII, p. 337.

¹²¹ Ten pat.

¹²² V. R. d., 1943-03-24.

¹²³ Ten pat, 1944-10-05.

¹²⁴ Ten pat, 1945-04-16.

*retose mūsų eilėse. Kuopose liko vos po 15–20 žmonių*¹²⁵; „*Bandėm pulti keliose vietose, vokiečiai nė krust, netekome daugybės žmonių, kad išlaisvinti vieną kitą sugriautą vienkiemį ar nusususį miškelį, suplėšytą skeveldrų*“¹²⁶; „*Čia tūkstančiais ir šimtais skaičiuojama, ir todėl pasidaro labai liūdna, kai pagalvoji, kad kartais nesiskaitoma su žmonėmis. Pirmyn ir viskas!*“¹²⁷

Nesėkmės persekiojo ir 1945 m. gegužę, taigi „*pradėt puolimą bandėm – nieko neišėjo*“¹²⁸. Pateko ir į savųjų ugnį: „*Gavom į skūrą ir nuo savųjų artileristų.*“ Bet guodžiamasi patarle „*Bej svojich, čtobi čiužioje bojalis*“¹²⁹ (liet. k. „*Mušk savus, kad svetimi bijotų*“). Tokie aprašymai liudija, kad šiuo atveju V. Ragauskas nepataikavo valdžiai ir matė karą daug žiauresnį, nei rodė oficialios sovietų fronto duomenų suvestinės.

Verti dėmesio asmeniniai išgyvenimai mūšio lauke. Štai autoriui giliai įsirėžė artilerijos apšaudymo įspūdžiai: „*Nemalonu, kai guli, o aplink tave kulkos ir skeveldros aižo sniegą. Guli, ir nei krust.*“¹³⁰ „*Man – teko, ir ką prisimeni – tai brustverę ir žemę, prie kurios glaudiesi kaip prie motinos krūtinės <...> Lauki ir galvoji – nejaugi būtina turi pataikyti į tave <...> galvoji, o vis dėlto tu esi laimės vaikas; aplinkui tikras pragaras, o tu gyvas ir sveikas. Per patį apšaudymą beveik nieko negirdi, o protarpiais girdi <...> Tai šen, tai ten girdėti vaitojimai, vieni – duslūs, kiti – garsesni, persunkti stenėjimų ir keiksmų nuotrupomis.*“¹³¹ Žinoma, tai, kas užfiksuota asmeniniuose užrašuose, oficialiuose dokumentuose neatsispindi.

Kaip minėta, karo metais V. Ragauskas buvo gavęs apdovanojimų. Todėl galima sužinoti, už ką jie buvo oficialiai įteikti (kas rašoma teikimo dokumentuose) ir kaip tai atsispindi autoriaus dienoraštyje. Pateiksime keletą palyginimų. Pirmąjį apdovanojimą V. Ragauskas gavo 1943 m. birželio 6 d. Dienoraštyje jis mini, kad su žvalgais buvo išvykęs vykdyti užduoties, kurią kitą kartą aprašys¹³², bet neaprašė.

Apdovanojimo lape užfiksuota, kad 1943 m. balandžio 15–20 d. jis su

¹²⁵ Ten pat, 1944-11-16.

¹²⁶ Ten pat, 1944-12-11.

¹²⁷ Ten pat, 1944-12-14.

¹²⁸ Ten pat, 1945-05-05.

¹²⁹ Ten pat, 1945-02-06.

¹³⁰ Ten pat, 1943-03-08.

¹³¹ Ten pat, 1944-02-05.

¹³² Ten pat, 1943-04-22.

12 karių grupė rinko ginklus buvusio mūšio lauke ir buvo apšaudyti. Bاندant vokiečiams juos paimti į nelaisvę, V. Ragauskas išvedė grupę ir nepatyrė nuostolių. Už tai buvo pristatytas apdovanoti Raudonosios žvaigždės ordinu, bet gavo medalį „Už kovinius nuopelnus“¹³³. Šis žygis liudija, kad divizijoje trūko ginklų, jei juos reikėjo rinkti net labai rizikuojant.

Kitą žygį dienoraščio autorius jau nuodugniau aprašo: kaip ėjo į priešų pozicijas pagrobti belaisvio, kad tam ruošėsi savaite, stebėjo priešų žeminės vietą, išstudijavo ją iki smulkmenų. Užduotį atlikti pavyko: belaisvis, tarnavęs 108-ajame „lakūnų batalione“, aerodromo aptarnavimo dalinyje, buvo pagrobtas ir pargabentas¹³⁴.

Apdovanojimo lape rašoma, kad V. Ragauskas buvo gabus žvalgas, taip pat gebėjo per trumpą laiką parengti žvalgus. 1944 m. spalio 10 d., jam vadovaujant, buvo paimti 2 belaisviai. 1945 m. sausio mėn. V. Ragauskas buvo pristatytas apdovanoti Aleksandro Nevskio ordinu. Sausį šį apdovanojimą ir gavo¹³⁵.

¹³³ V. Ragauskio teikimo apdovanojimui lapas, 1943 m. [žiūrėta 2020-10-07]. Prieiga per internetą: <[¹³⁴ V. R. d., 1945-01-01.](https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie_150385459/?backurl=%2Fheroes%2F%3Fadv_search%3Dy%26last_name%3D%D0%A0%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%81%26first_name%3D%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B9%26middle_name%3D%26date_birth_from%3D%26static_hash%3D3bd17dbb6fcf056df64b5886bb529a65%26group%3Dall%26types%3Dpamyat_commander%3Anagrady_nagrad_doc%3Anagrady_uchet_kartoteka%3Anagrady_ubilein_kartoteka%3Apamyat_voenkomat%3Apotery_vpp%3Apamyat_zsp_parts%3Akld_polit%3Akld_upk%3Akld_vmf%3Apotery_doneseniya_o_poteryah%3Apotery_gospitali%3Apotery_utochenie_poter%3Apotery_spiski_zahoroneniy%3Apotery_voennoplen%3Apotery_iskluchenie_iz_spiskov%3Apotery_kartoteki%3Asame_doroga%26page%3D1>></p></div><div data-bbox=)

¹³⁵ V. Ragauskio teikimo apdovanojimui lapas, 1945 m. [žiūrėta 2020-10-09]. Prieiga per internetą: <[157](https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie39835958/?backurl=%2Fheroes%2F%3Fadv_search%3Dy%26last_name%3D%D0%A0%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%81%26first_name%3D%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B9%26middle_name%3D%26date_birth_from%3D%26static_hash%3D3bd17dbb6fcf056df64b5886bb529a65%26group%3Dall%26types%3Dpamyat_commander%3Anagrady_nagrad_doc%3Anagrady_uchet_kartoteka%3Anagrady_ubilein_kartoteka%3Apamyat_voenkomat%3Apotery_vpp%3Apamyat_zsp_parts%3Akld_polit%3Akld_upk%3Akld_vmf%3Apotery_doneseniya_o_poteryah%3Apotery_gospitali%3Apotery_utochenie_poter%3Apotery_spiski_zahoroneniy%3Apotery_voennoplen%3Apotery_iskluchenie_iz_spiskov%3Apotery_kartoteki%3Asame_doroga%26page%3D1>></p></div><div data-bbox=)

Įdomu, kad neatitinka belaisvio paėmimo datos, be to, autorius mini, kad vienas peršautas belaisvis neišgyveno ir buvo paliktas gulėti.

Įvertinus detalių skirtumus, manytina, kad vis dėlto tiksliau rašo autorius, nes apdovanojimo teikėjai buvo linkę ir mokėjo pagražinti kovos aplinkybes. Bet šiais atvejais, priešingai nei kituose to meto pristatymuose, neišpučiami iki fantastinio lygio vokiečių nuostoliai, nes dažnai tokio pobūdžio rašte jie „žūdavo“ dešimtimis. Čia sovietiniai karininkai gerai įsisąmonino, kaip reikia parengti teikimą apdovanoti.

Atkreiptinas dėmesys, kaip dienoraštyje vaizduojami priešai vokiečiai, neretai pristatomi kaip kryžiuočių palikuoniai. Prasikiša stereotipinis mąstymas, kai kur – net karikatūriškas, taip lengvai atpažįstamas iš sovietinių agitacinių priemonių. Kartais jie vaizduojami gana kvailai einantys į atakas: „*Vakar keletą kartų vokiečiai bandė eiti į psichinę ataką, bet primušė jiems gerokai sėdynę, o daugelis liko drybsoti kovos lauke.*“¹³⁶ Dažnai parodomas jų neblaivumas: „*Vokiečiai girti tiesiog lenda ant durtuvų, bet pamatę blizgantį plieną atšoksta ir ima trauktis atsisaudydami.*“¹³⁷ Štai ir kautynėse prie Šiaulių: „*Jie puola, prieš ataką jiems išduota dvigubą porciją „šnabės“.*“¹³⁸

Neaišku, iš kur tokios autoriaus žinios: gautos iš belaisvių ar politinių darbuotojų agitatorių, o gal spręsta pagal save? Labiau įtikinamas varganos vokiečių belaisvių padėties po pralaimėjimo aprašymas: „*Vaizdas nekoks: apšepę, skarmalioji ir vis bamba – Hitler kaput!*“¹³⁹ Objektivesnio priešo apibūdinimo ir nereikia ieškoti šiame šaltinyje.

Nors dienoraštyje netrūksta propagandinių klišių, jame, remdamasis asmenine patirtimi, autorius piešia kautynių vaizdus, kartais netelpančius į sovietinės ir prosovietinės literatūros rėmus, pirmiausia rašydamas apie nuolat patiriamus nuostolius, kurie sovietiniuose dokumentuose buvo pateikiami kaip nereikšmingi (net sumažinami), o vėliau ideologinėje literatūroje nutylimi.

¹³⁶ Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipešos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 65.

¹³⁷ V. R. d., 1944-06-29.

¹³⁸ Ten pat, 1944-09-18.

¹³⁹ Ten pat, 1945-05-11.

KARO KASDIENYBĖ

Dalis 1941 m. dienoraščio rašyta būnant ne fronte, o giliame užnugaryje Stalinske, todėl jame atsispindi sovietų Rusijos gyvenimo realijos, kurias pastebėjo autorius, pirmą kartą ten atsidūręs. Kai kur jis patyrė vadinamąjį kultūrinį šoką. Pavyzdžiui, tai rodo kad ir tokia iškalbinga jo aprašyta buities detalė kaip rusų pomėgis gliaudyti saulėgrąžas: „Čia visi jas labai mėgsta – nuo seno ligi jauno, visi kramto, kramto ir čia pat spjaudo tiesiog gatvėje...“¹⁴⁰ Jį stebina ir kiti dalykai: „Gatvėse dauguma moterų, jos visos daugumoje dažytom lūpom, ir visą laiką spjaudosi siemkių lukštais.“¹⁴¹ Taigi autorius pastebėdavo tai, į ką vietiniai net nekreipdavo dėmesio.

Nors, anot autoriaus, „karas yra karas, o gyvenimas gyvenimu“¹⁴², vis dėlto jis darė įtaką viskam. Dažnai rašantis dienoraštį mato aplinkinių atbukimą, nepakantumą: „Žmonių jausmai atbunka, visi pasidaro bukai pikti ir niūrūs, už kiekvieną menkniekį į darbą leidžiamas keiksmožodis, lyg jis skausmą ar vargą sumažintų.“¹⁴³ Šiurkštumas tapo norma, nes „girdisi grubus, gal net vulgarus kareiviškas humoras, bet už tai čia niekas neužsigauna, atvirksčiai – visi patenkinti“¹⁴⁴. Autorius pastebėjo tai, ko nenorėjo matyti sovietiniai istorikai ir propagandistai, piešdami šviesų ir taurų „tarybinio kario išvadautojo“ portretą.

Neišvengiama patiriamų traumų slopinimo priemone tapo alkoholiniai gėrimai. Apie juos užsimenama gyvenant užfrontėje: „Gal todėl taip mus čia ir „marinavo“, dėka ko ne vieną bačką išgėrėme samagono, tas dar niekis“¹⁴⁵, „retkarčiais susirenkam prie bonkos pasėdėti“¹⁴⁶. O kare tai – kasdienybė: „Kas nemokėjo rūkyti – išmoks, negėrė – išmoks.“¹⁴⁷ Gėrė visi: „Prie spingsulės žeminėje pripildėm stiklines, mat čierkas fronte vartoja tik

¹⁴⁰ Ten pat, 1941-11-07.

¹⁴¹ Ten pat, 1941-11-09.

¹⁴² Ten pat, 1943-05-03.

¹⁴³ Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 68.

¹⁴⁴ Ten pat, p. 58.

¹⁴⁵ V. R. d., 1942-01-02.

¹⁴⁶ Ten pat, 1942-04-28.

¹⁴⁷ Ten pat, 1944-11-03.

*generolai.*¹⁴⁸ Tam rastas ir paprastas paaiškinimas: „*Sunkiausia su gėralo atsargom – ten reikės tankus pasiųsti, nes automatininkai nesusitvarkys, juk po kautynių jis liko gyvas – reiškia reikia šį įvykį atžymėt.*“¹⁴⁹ Fronte įgytas polinkis į alkoholių neišnyko ir po karo. Pasak autoriaus, „*tiesiog nėra gyvenimo, per naktis uliavojam, keliam tostus, tuštinam bokalus, stiklines ir uzbonus*“¹⁵⁰. Nesunku tokią kasdienybę įsivaizduoti: „*Pirmoje eilėje tai visi labai „laka“, pinigų neužtenka <...> „Bristolis“ mūsų mėgiamiausia vieta.*“¹⁵¹

Traumų ir sunkių išgyvenimų slopinimas spiritiniais gėrimais po karo tęsėsi dešimtmečiais. 16-osios šaulių divizijos gretose kovojęs poetas Paulius Širvyys yra sakęs: „*Aš nemačiau nė vieno neišgeriančio iš tų (dalyvavusių kautynėse prie Šilutės plento – D. J.) <...> Kiti neišlaikė – išprotėjo.*“¹⁵² Apie nuolat alkoholinius gėrimus vartojančius veteranus sovietmečiu nekalbėta – jie tiesiog netiko pompastiškam Pergalės dienos šventės scenarijui.

Nors autorius teigia: „*Dabar karas, ir apie moteris per daug galvoti nereikia*“¹⁵³, vis dėlto apie to meto sugyventines užsimena. Anot jo, moteriškų priekinėse linijose pasitaiko retai, tuojau „*kas nors užangažuoja*“ iš štabo karininkų ar pulko. Kitiems lieka „*golodnij paek*“¹⁵⁴. Tad ir paplitęs moterų išnaudojimas karo metais – tema, neaptarta sovietinėje karinėje literatūroje.

Apie maisto trūkumą, nepalankias gamtos sąlygas taip pat dienoraštyje dažnai užsimenama. Apie žygį į Aleksejevką rašoma: „*Ką reiškia karštos sriubos katiliukas po tokio varginančio žygio, net jauti pilve šilumą. Mums tai mums, mes karininkai, jau nekalbant apie pulko vadovybę ir štabo karininkus – mes gaunam ir „šimtą gramų“, ir išsimiegam padoriau, bet kaip tas eilinis kareivis, tempdamas kulkosvaidį arba minosvaidžio plytą. O čia*

¹⁴⁸ Ten pat, 1942-12-31.

¹⁴⁹ Ten pat, 1945-01-28.

¹⁵⁰ Ten pat, 1945-07-30.

¹⁵¹ Ten pat, 1945-08-14.

¹⁵² Martinaitis M., Poeto gyvenimo ir kūrybos bruožai, Paulius Širvyys. *Ir nusinešė saulę miškai*, Vilnius, 1984, p. 21.

¹⁵³ V. R. d., 1942-09-16.

¹⁵⁴ Ten pat, 1945-04-29.

*vėjas iš kojų verčia, svilina skruostus, yra jau ir apšalusiu.*¹⁵⁵ Tenka ištvėrti dar daugiau: „*Keliai užpustyti, nei atvežti, nei atnešti, arkliai pristojo, o daugelis išvertę kojas sušalę guli pakelėse ir tai apipjaustyti <...> aš supratau, kad arkliena irgi mėsa.*“¹⁵⁶ Autorius daro išvadą: „*Frontas be drėgmės, sudrėkusiu šiaudų, dvokiančių kareiviškų autų, apšepusių kareivių veidų, prakaituotų palaidinių ir pradegintų milinių sunkiai suprantamas tam, kas skaitys šias eilutes, jeigu jis pats nepabuvojo porą metų apkasuose.*“¹⁵⁷

Nuolatinis nepriteklis skatino marodieriavimą. Tai aiškiai neįvardijama dienoraštyje, nes suprantamas kaip trofėjų paieška. Apiplėšti vokiečių karių lavonai be batų – „*matyt, čia mūsiškiai pasidarbavo, juk kareivis samprotauja taip – žuvusiam batai nereikalingi, o tuo labiau jis fricas, galvoja, o po to seka veiksmai.*“ Kitos taisyklės taikomos saviems: „*Nuo savojo kareivio auti batus negarbinga ir niekas mūsiškių neliečia, gal tik naktį ir tai per klaidą arba nesusipratėlis.*“¹⁵⁸ Štai kitas gyvenimo fronte epizodas: „*Po išmėtytas dėžes rausiasi mūsų kareiviai – trofėjų ieško.*“¹⁵⁹

Karo metais V. Ragauskas buvo kelis kartus sužeistas ir pateko į karo ligoninę, ten pamatė dar ir kitų jo atspalvių. Ši vieta dvokė vaistais ir karbolium ir veikė neigiamai¹⁶⁰. Dienoraščio autorius mato piktus, alkanus sužeistuosius¹⁶¹, pateisina jų keiksmus, nes tai esą mažina skausmą: „*Kad sumažėtų, tai nesumažėja, bet kad lengviau ant dūšios nusikeikus – tas tai tiesa.*“¹⁶²

Dienoraščio įrašai apie alkoholio vartojimą, sunkias fronto sąlygas, marodieriavimą atskleidžia neparadinę karo realybę.

Kokią įtaką karo patirtis padarė jo tolesniam gyvenimui, autorius be-

¹⁵⁵ Ten pat, 1943-01-04.

¹⁵⁶ Ten pat, 1943-02-20.

¹⁵⁷ *Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956*, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 66.

¹⁵⁸ V. R. d., 1943-02-19.

¹⁵⁹ Ten pat, 1945-01-27.

¹⁶⁰ Ten pat, 1941-07-08; *Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956*, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 62.

¹⁶¹ *Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956*, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008, p. 68.

¹⁶² V. R. d., 1944-06-29.

veik neužsimena ir užbaigia dienoraštį. Metas rašyti atsiminimus. Bet ramūs laikai iš karto neatėjo, kaip V. Ragauskas konstatavo, Raseiniuose atidavęs du sužeistus kareivius: „*Kaime labai neramu, visur vaikšto ginkluoti tipai.*“¹⁶³ Ką taip įvardijo autorius, galima tik spėti, bet ne užtikrintai teigti.

IŠVADOS

1. Savo dienoraštyje Vincas Ragauskas aprašo karo meto aplinką fronte ir užnugaryje ir asmeninius išgyvenimus. Autoriaus politinės pažiūros galėjo formuotis prieškarinio Lietuvoje, jaučiant užuojautą nelengvai gyvenančiai darbininkijai, kuriant romantizuotas viduramžių Lietuvos vaizdinius. 1940 m. jis įstojo į sovietiskai ideologizuojamą Vilniaus pėstininkų mokyklą. Iš dienoraščio įrašų galima spręsti, kad jo kai kurios prosovietinės pažiūros stiprėja, bet nesvetimi lieka tautiniai motyvai. Prasidėjus SSRS ir Vokietijos karui, V. Ragauskas dar tvirčiau susiejo savo likimą su Raudonąja armija, mokėsi į Stalinską perkeltose karo mokyklose, vėliau iki karo pabaigos tarnavo 16-ojoje šaulių divizijoje. Pasibaigus karo veiksams, tęsė tarnybą sovietų kariuomenėje. Vieša biografija rodo, kad V. Ragauskas surado savo vietą to meto santvarkos visuomenėje. Kartu negalima vienareikšmiškai pasakyti, kiek jį karas suvienijo su sovietine sistema, kiek privertė ja suabejoti. Jo paliktame karo meto dienoraštyje pateikta įvykių aprašymų ir vertinimų, kurie negalėjo būti išspausdinti oficialiojoje sovietinėje spaudoje.

2. Nors dienoraštyje autorius mini, kad rašo be pagražinimų, verta susimąstyti, kokiomis aplinkybėmis jis buvo rašomas. Kruopščiai išnagrinėjus tekstą kyla abejonių dėl jo patikimumo. Įrašuose yra užuominų apie cenzūrą, taip pat duomenų apie iš autoriaus konfiskuotą ir kitų asmenų skaitytą dienoraštį, kas turėjo paskatinti jį būti atsargesnį. Neabejotinai tai galėjo turėti įtakos dienoraščio tekstui, ypač jame liečiamoms politinėms temoms. Iš karo metų vertingesni įrašai, atspindintys karo kasdienybę, dėl kurių aprašymo buvo galima sulaukti mažiau nemalonių, bet ir šiuo atveju autorius negalėjo būti visiškai atviras. Dėl šių ir kitų priežasčių tokio tipo šaltiniai negali būti nekritiškai vertinami, būti-

¹⁶³ Ten pat, 1945 m. gruodžio mėn.

na lyginti juose pateiktą medžiagą su kitais šaltiniais, atsižvelgti į rašymo aplinkybes ir autoriaus pasaulėžiūrą.

3. Susipažinus su autoriaus biografija ir turint duomenų apie dienoraščio rašymo aplinkybes, nereikėtų tikėtis jame rasti antisovietinių nuotaikų atspindžių. Dienoraštyje daug deklaratyvių sovietinių frazių ir kartojamų oficialių klišių. Giriant sovietinę sistemą, neigiama prieškario Lietuvos santvarka, idealizuojama kovų su kryžiuočiais istorija, kurią karo metais sovietų valdžia plačiai naudojo ir propagandiškai dar suaktualino. Dažnai 16-osios šaulių divizijos kovos prilyginamos lietuvių kovoms su kryžiuočiais. Čia derėjo prieškarium susiformavę romantiizuoti viduramžių vaizdai ir sovietų karo meto propaganda. Dienoraštyje dažnai jaučiamas Tėvynės, kurią reikia išvaduoti, ilgesys. Galima daryti prielaidą, kad prieškarinis autoriaus auklėjimas buvo aiškiai paveiktas sovietinės transformacijos.

4. Kai kurie dienoraštyje minimi faktai ir interpretacijos neatitinka kitų šaltinių duomenų, pavyzdžiui, kur autorius pabrėžia 16-osios šaulių divizijos lietuviškumą, kai jo pateikti duomenys nesutampa su statistiniais to laikotarpio dokumentų duomenimis. Kritiškai vertintini autoriaus duomenys ir apie vokiečių patirtus nuostolius, daugiau atspindintys propagandinių leidinių informaciją. Naivūs atrodo visuotinio Lietuvos gyventojų džiugesio sutinkant „išvaduotojus“ aprašymai. Taip ir lieka neaiški panašių istorijų potekstė: ar autorius matė tai, ką norėjo, ar taip bandė pridengti kitus aprašomus įvykius?

5. Dienoraštyje neretai vertinamas karas kaip reiškiny, remiantis savo patirtimi, parodant jo tragizmą ir beprasmiškumą. Autorius deklaravo humanistinius žmogaus charakterio bruožus, bet tuo pat metu išsakė norą vykti į frontą. 1941 m. tai galima paaiškinti ne vien propagandiniais lozungais, bet ir nusibodusia karo mokyklos rutina, maisto stygiumi. Taip pat teigiama, kad laukiama karo pabaigos, aprašomas džiaugsmas jam pasibaigus.

6. Deklaratyviai rašant apie sovietinių karių didvyriškumą, parodomi nuolatiniai fronte patiriami žmogiškieji nuostoliai (kartu su Vilniaus pėstininkų mokyklos kariūnais bėgant į Rytus, o vėliau su 16-osios šaulių divizijos kariais traukiant į Vakarus). Ypač iliustratyvūs kautynių prie Aleksejevkos aprašymai. Dienoraštyje atsiskleidžia asmeninė V. Ragausko patirtis kautynių lauke. Priešai vokiečiai pavaizduoti gana propagand-

diškai iškreiptai.

7. Istoriskai vertingiausia dienoraščio dalis – karo kasdienybės, apie kurią nutylėta sovietiniuose ir prosovietiniuose leidiniuose, aprašymai. Ne kartą pabrėžiamas karių atbukimas ir grubumas fronto sąlygomis. Nevengiama piktnaudžiavimo alkoholiu, kurio buvo daug suvartojama slopinant traumų skausmą, moterų išnaudojimo, maisto trūkumo, nepalankių gamtos sąlygų įtakos karių savijautai temų. Visos šio priešastys skatino marodieriavimą („trofėjų ieškojimą“). Taip pat aprašytos prastos karo ligoninių, kur gydyti sužeisti kariai, sąlygos. Visi šie aprašymai ir užuominos atskleidžia nepagražintą karo realybę.

ŠALTINIAI

Vinco (Vikentijaus) Ragauskos dienoraštis, nuo 1938 m. balandžio 20 d. iki 1946 m. vasario 26 d. Kopija saugoma autoriaus asmeniniame archyve.

LTSR Revoliucijos muziejus. Didžiojo Tėvynės karo laikotarpio Tarybinės armijos 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos kario V. Ragauskos kortelė. Užpildyta 1980 III 20, LYA, LKP dokumentų skyrius.

Ališauskas Kazys, VPM karui prasidėjus, *Karys*, 1943, Nr. 5, p. 26.

Ališauskas Kazys, VPM karui prasidėjus, *Karys*, 1943, Nr. 6, p. 32.

Darbininkai nenori važiuoti į miškus, *Laikas*, 1940 m. vasario 9 d., p. 4.

Iš karių anketų, *Karys*, 1942, Nr. 6, p. 5.

Kuliukas Juozas, *Nebuvo lemta žūti*, Vilnius, 1996.

Listopadskis Juozas, *Laisvės ir vergijos metai*, Vilnius, 1993.

RA 16-osios divizijos 1944 m. spalio 10 d. karo veiksmų žurnalas [žiūrėta 2020-10-05]. Prieiga per internetą: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=287672977&static_hash=2cf062503e0b416639775a73b42f6d5b

V. Ragauskos teikimo apdovanojimui lapas, 1943 m. [žiūrėta 2020-10-07]. Prieiga per internetą: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvigchelovek_nagrazhdenie150385459/?backurl=%2Fheroes%2F%3Fadv_search%3Dy%26last_name%3D%D0%A0%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%81%26first_name%3D%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%

B9%26middle_name%3D%26date_birth_from%3D%26static_hash%3D3bd17dbb6fcf056df64b5886bb529a65%26group%3Dall%26types%3Dpamyat_commander%3Anagrady_nagrad_doc%3Anagrady_uchet_kartoteka%3Anagrady_ubilein_kartoteka%3Apamyat_voenkomat%3Apotery_vpp%3Apamyat_zsp_parts%3Akld_polit%3Akld_upk%3Akld_vmf%3Apotery_doneseniya_o_poteryah%3Apotery_gospitali%3Apotery_utochenie_poter%3Apotery_spiski_zahoroneniy%3Apotery_voennoplen%3Apotery_iskluchenie_iz_spiskov%3Apotery_kartoteki%3Asame_doroga%26page%3D1

V. Ragausko teikimo apdovanojimui lapas, 1945 m. [žiūrėta 2020-10-09]. Prieiga per internetą: <[## LITERATŪRA](https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvigchelovek_nagrazhdenie39835958/?backurl=%2Fheroes%2F%3Fadv_search%3Dy%2Flast_name%3D%D0%A0%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%81%26first_name%3D%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B9%26middle_name%3D%26date_birth_from%3D%26static_hash%3D3bd17dbb6fcf056df64b5886bb529a65%26group%3Dall%26types%3Dpamyat_commander%3Anagrady_nagrad_doc%3Anagrady_uchet_kartoteka%3Anagrady_ubilein_kartoteka%3Apamyat_voenkomat%3Apotery_vpp%3Apamyat_zsp_parts%3Akld_polit%3Akld_upk%3Akld_vmf%3Apotery_doneseniya_o_poteryah%3Apotery_gospitali%3Apotery_utochenie_poter%3Apotery_spiski_zahoroneniy%3Apotery_voennoplen%3Apotery_iskluchenie_iz_spiskov%3Apotery_kartoteki%3Asame_doroga%26page%3D1></p></div><div data-bbox=)

16-osios lietuviškosios divizijos žuvusiųjų karių atmintis, sudarytoja Monika Trinkūnaitė, Vilnius, 1995.

Baltušis Juozas, *Vietoj dienoraščio 1984–1990*, t. III, Vilnius, 2020.

Jakštys Gintautas, Vilniaus pėstininkų mokykla 1940–1941 m. Pašangos Lietuvos kariūnus paversti sovietiniais kursantais, *Acta humanitarica universitatis saulensis*, t. 19, Šiauliai, 2014, p. 71–77.

Janulaitienė Nijolė, Jakštys Gintautas, *Nuo didikų Sapiėgų rezidencijos iki Lietuvos karo akademijos*, Vilnius, 2010.

Krasauskas Alfonsas, *Kelias atgal: istorinė memuarinė apysaka: vaiz-*

dai ir jausmai, žengiant karo keliu bei nuotykingais fronto virražais, Rokiškis, 2005.

Kuliukas Juozas, *Nebuvo lemta žūti (Antrojo pasaulinio karo (1939–1945) atsiminimai)*, Vilnius, 1996.

Martinaitis Marcelijus. Poeto gyvenimo ir kūrybos bruožai, *Paulius Širvys. Ir nusinešė saulę miškai*, Vilnius, 1984.

Šešioliktoji lietuviškoji, atsiminimų knyga: 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos istorija veteranų atsiminimuose 1941–1956, sudarytojas Vaigutis Stančikas, Vilnius, 2008.

Truska Liudas, *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995.

Voveris Vytautas, Graudžiai malonias dainas dainuoja. Lietuvių kalba Vilniaus pėstininkų mokykloje, *Savanoris*, 2014 m. sausis, Nr. 1, p. 12–13.

Zizas Rimantas, Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija 1943–1945 m., *Karo archyvas*, XXIV, Vilnius, 2009, p. 220–274.

Zizas Rimantas, Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija: kelias nuo suformavimo iki katastrofos prie Aleksejevkos (1941–1943 m. vasaris–kovas), *Karo archyvas*, t. XXII, Vilnius, 2007, p. 291–352.

Мощанский Илья, Запад-Восток, *Москва*, 2010 [žiūrėta 2020-10-01]. Prieiga per internetą: <https://www.rulit.me/books/zapad-vostok-read-211167-15.html>

Национальные формирования ПриБОВО. 29-й литовский стрелковый корпус [žiūrėta 2020-10-01]. Prieiga per internetą: www.warmech.ru/1941war/nwf/nwflit_2.html

Įteikta 2020 m. gruodžio 11 d.

IMAGES OF THE SECOND WORLD WAR IN THE DIARY OF VINCAS RAGAUSKAS, A CADET AT VILNIUS INFANTRY SCHOOL AND A SOLDIER OF THE 16TH RIFLE DIVISION

Dr. Darius JUODIS,
General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

This article examines the wartime diary of a cadet at Vilnius Infantry School and an officer of the 16th Rifle Division of the Red Army, this being one and the same person, one Vincas Ragauskas. This diarist's official biography shows that he found his place in the prevailing regime (he served in the Soviet army during the war and in the post-war years). At the same time, it is not possible to state unequivocally how strongly the war had united him with the Soviet system, and how many doubts about the war and its consequences he had. The diary he left includes detailed descriptions of events and provides opinions which could not have been published in the official Soviet press if left uncensored. The diarist himself alludes to the dangers of writing a diary (censorship, and unnecessary attention from outsiders), so the question of how credible it is can most certainly be raised. How much could the author have omitted? How distorted could be the images of war? In the diary it is possible to find a good many declarative Soviet phrases or repetitions of official Soviet clichés, as well as critical remarks regarding the pre-war Lithuanian regime. The author expresses a good deal of feelings regarding his longing for the homeland and the need for it to be liberated, as well as an idealised depiction of medieval Lithuania, comparing his contemporary struggle against Nazi Germany with Lithuanian struggles against the northern crusaders. Some of the facts or their interpretations which are mentioned in the diary (regarding the patriotism of the 16th Rifle Division, or images of the 'liberation' of Lithuania, and so on) do not correspond to the material which has been provided by other sources. In the diary the war is often seen as a tragic and meaningless phenomenon, thereby revealing the author's humanistic attitude, which may have led to insights into the side of war that could have only been seen by those

who have participated in it. The author expresses his strong opinion on the heroism of the Soviet soldiers, but also describes the constant human costs suffered on the front (especially in the battles which took place in the period between February-March 1943, near Alexeyevka, in the Oryol Oblast, and in Courland, Latvia, and so on). From the historical point of view, the most valuable part of the diary is where it describes the everyday life of soldiers during the war, as this has not been discussed in Soviet and pro-Soviet publications, and where it talks about people's mental decline under wartime conditions, as well as difficult living conditions for soldiers, alcohol consumption, marauding, and more.